

Samostalnik *človek* med generično in specifično rabo v korpusu prevedenih in izvirnih besedil v slovenščini

Agnes Pisanski Peterlin

Oddelek za prevajalstvo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
agnes.pisanski@guest.arnes.si

Abstract

In recent years, Translation Studies research has shown that the language of translations differs from that of comparable target language originals. Interference is generally accepted to be among the most common processes that contribute to the specific characteristics of translations. The aim of this paper is to establish whether it is possible to identify differences in the use of the Slovene noun *človek* (*human being/man*) between translated texts and comparable originals. The comparison focuses on the frequency and functions of the noun *človek* in three subcorpora of *Spook*, a multilingual parallel and comparable corpus of literary Slovene texts. By comparing the use of *človek* in texts translated from English with its use in texts originally written in Slovene, four functions of the noun in question are identified: indefinite generic, species-generic, specific and ascriptive. For all the functions, the corpus analysis shows that there are differences in the frequency of use between translated texts and comparable originals. An attempt is made to account for these differences by comparing the instances of *človek* in translations with the corresponding passages in the English originals. Interference is found to play an important role in accounting for the differences.

Keywords: generic use, specific use, the slovene noun *človek*, translated slovene, corpus-based studies

Ključne besede: generična raba, specifična raba, samostalnik *človek*, prevedena slovenščina, korpusna analiza

1 UVOD

V okviru prevodoslovja se je v zadnjih dveh desetletjih vrsta raziskovalcev ukvarjala z vprašanjem, ali je s sistematično primerjavo prevodov in primerljivih izvirkov v ciljnem jeziku mogoče zaznati značilnosti, ki so tipične za jezik prevodov (npr. Mauranen 2000, Olohan in Baker 2000, Tirkkonen-Condit 2004, če naštejemo le nekatere). Več študij, ki so bile narejene na primerljivih besedilnih korpusih, je tako pokazalo, da je v prevodih v resnici mogoče zaznavati precejšnja odstopanja od primerljivih izvirkov v ciljnem jeziku, kar so raziskovalci praviloma pripisali procesu nastanka prevodov, torej procesu prevajanja.

Verjetno je najpogosteje zaznani pojav v jeziku prevodov interferenca, to je vpliv izvirnega jezika skozi izvorno besedilo na ciljno besedilo (in posledično morda celo na ciljni jezik). Glede na pogostost interference ni presenetljivo, da prevodoslovci ta pojav opisujejo kot neločljivo povezan s prevajanjem: Toury (1995: 274–297) govori o interferenci kot o zakonitosti prevajanja, pogledi na interferenco pa so zelo različni: v preteklosti je imel izraz izrazito slabšalno konotacijo, s Touryjevim deskriptivnim pristopom pa postaja nevtralniji (prim. tudi Mauranen 2007: 43).

Namen tega prispevka je s pomočjo korpusne analize, izvedene na delu korpusa *Spook*, ugotoviti, ali je samostalnik *človek* v besedilih, ki so v slovenščino prevedena iz angleščine, zaradi interference rabljen drugače kot v primerljivih besedilih, ki so bila izvorno napisana v slovenščini. Samostalnik *človek* je bil za to primerjavo izbran zato, ker predstavlja primer splošnega samostalnika¹, ki se v slovenščini pojavlja v različnih funkcijah, posamezne funkcije pa se ne pokrivajo povsem s funkcijami vzporednih angleških samostalnikov *human being* in *man*. Korpus *Spook* je za tovrstno primerjavo posebej primeren, saj vsebuje le literarna besedila, pri katerih kakovost prevoda ni vprašljiva, kar lahko pri tovrstnih analizah v nekaterih drugih žanrih predstavlja problem, saj se vprašanje interference v takih primerih tesno prepleta z vprašanjem kakovosti prevoda. Analiza korpusa literarnih besedil, kakršen je *Spook*, pa omogoča preučevanje interference brez vrednostnih sodb o kakovostnem standardu prevoda². V nadaljevanju prispevka so najprej podrobneje opisane različne funkcije samostalnika *človek*, nato sta predstavljena korpus *Spook* in metoda dela, sledi strnjena predstavitev rezultatov, v zadnjem delu prispevka pa diskusija in glavni sklepi.

¹ Giacalone Ramat in Sansò (2007: 95–96) izpostavita pomen splošnih samostalnikov z osnovnim pomenom *človek*, *oseba*, *posameznik*, *stvar*, *kraj* ali *način*, ki predstavljajo enega od virov za nedoločne zaimke v različnih jezikih. Primeri tovrstnih nedoločnih zaimkov so francoski *on*, angleška *nobody*, *nothing*, francoski *rien*, nemški *man*, latinski *nemo* itd. (prim. tudi Lehmann 2002: 44–50 za natančnejšo razlago razvoja posameznih zaimkov).

² Interferenca v okviru Touryjevega pristopa sama po sebi ni nujno negativna, tolerantnost do interference pa je v veliki meri odvisna od sociokulturnih dejavnikov (prim. Toury 1995: 278, Pym 2008: 321).

2 PREGLED LITERATURE

Samostalnik *človek* je zanimiv primer splošnega samostalnika, ki se uporablja tako v generičnem kot v specifičnem pomenu. Primerjava slovenskega samostalnika *človek* s sorodnimi samostalniki tipa *man* (*človek*) pokaže zanimive vzporednice med slovenščino in drugimi evropskimi jeziki.

O generični rabi nekega samostalnika govorimo v tistih primerih, ko se izbrani izraz očitno nanaša na množico, vrsto ali razred posameznikov, o specifični pa, kadar se nanaša na konkretnega posameznika ali predmet. V nekaterih primerih ni jasno, ali je samostalnik rabljen specifično ali generično, in takrat lahko prihaja do dvoumnosti. Stavek *Iščem svinčnik* je dvoumen, saj lahko pomeni, da govorec išče nek konkretni svinčnik (specifična raba), svinčnik se v tem primeru nanaša na nek konkretni predmet. Če pa govorec izraža željo, da bi našel kakršen koli primerek predmeta, ki bi ga lahko poimenovali svinčnik, pa tovrstna raba ni specifična, temveč generična: izraz svinčnik se v tem primeru nanaša na kateri koli predmet iz množice svinčnikov.

Samostalnik *človek* sodi med tiste splošne samostalnike, ki v številnih jezikih prek generične rabe skozi proces gramatikalizacije³ prehajajo v zaimek (prim. npr. Giacalone Ramat in Sansò 2007, Ragnarsdóttir in Strömquist 2005, Vi-berg 2010). V svojem pregledu širitve in upada nedoločnih oblik tipa *man* (*človek*) Giacalone Ramat in Sansò (2007) za evropske jezike ugotavljata, da je stopnja gramatikalizacije tovrstnih samostalnikov v različnih jezikih zelo različna. Močno so prisotne na tako imenovanem »področju Karla Velikega«, od koder prehajajo tudi v zahodno- in južnoslovanske jezike, medtem ko njihova raba na področju vzhodnoslovanskih jezikov ni izpričana. Giacalone Ramat in Sansò (2007) skozi zgodovinski pregled pokažeta, da je bila raba nedoločnih oblik tipa *man* (*človek*) zgodovinsko bolj razširjena, saj je bila prisotna v več germanskih in romanskih jezikih kot danes. Zelo znan primer germanskega jezika, v katerem je ta konstrukcija nekoč obstajala, danes pa je izginila, je angleščina. Od romanskih jezikov je ohranjena predvsem še v sodobni francoščini (*on*), čeprav je zgodovinsko izpričana v številnih starejših variantah drugih romanskih jezikov. Giacalone Ramat in Sansò (2007) v procesu gramatikalizacije konstrukcije tipa *man* (*človek*) v različnih jezikih opišeta več stopenj, ki jih natančneje povzemam spodaj, pri čemer za vsako posamezno rabo za ilustracijo navajam tudi po en njun primer; pri primerih, ki niso v slovenščini, je poleg angleškega prevoda naveden tudi slovenski.⁴ Prva stopnja je

³ Giacalone Ramat in Sansò (2007: 126–7) poudarjata, da polne razlage za ta proces gramatikalizacije še ni, podatki pa kažejo, da je vir za opisani proces pri samostalnikih tipa *man* (*človek*) najverjetneje pozna latinščina in stiki med jeziki, podrobnejše podatke o tem, kateri stiki, pa bo treba še pridobiti.

⁴ Kjer ni drugače navedeno, so slovenski prevodi moji. V zglelih, ki so povzeti po literaturi, so v primerih, kjer končna ločila niso bila uporabljena, le-ta dodana.

raba splošnega samostalnika tipa *man* (*človek*) za generični opis človeške vrste (torej človek v nasprotju z npr. drugimi živimi bitji, v nasprotju z Bogom itd.). Primer, ki ga navajata Giacalone Ramat in Sansò (2007), je iz latinščine, iz Matejevega evangelija (4,4):

(1) *Non in solo pane vivit homo.*

(1a) 'Man does not live by bread alone.'

(1b) 'Človek naj ne živi samo od kruha.' (Slovenski standardni prevod)

Druga stopnja je raba samostalnika tipa *man* (*človek*) v nedoločni generični rabi (v smislu *kdorkoli*). Ob drugih primerih te rabe Giacalone Ramat in Sansò (2007) za ilustracijo navajata tudi stavek v slovenščini in angleški prevod:

(2) *V taki situaciji bi človek iskal drugo službo.*

(2a) 'In such a situation one would look for another job.'

Tretjo stopnjo predstavlja raba konstrukcije tipa *man* (*človek*) v nedoločni referenčni rabi (v smislu *nekdo*). Takšno rabo poznajo nekateri germanski jeziki (švedščina, nemščina) in je v svojem bistvu zelo podobna trpniku. Primer, ki ga navajata Giacalone Ramat in Sansò (2007), je švedski in je povzet po Altenberg (2005: 94):

(3) *Man hat mordat Palme.*

(3a) 'Someone murdered Palme. / Palme has been murdered.'

(3b) 'Nekdo je umoril Palmeja. / Palme je bil umorjen/Palmeja so umorili.'

Četrta stopnja se pojavlja le v nekaterih jezikih. Predstavlja jo raba konstrukcije tipa *man* (*človek*) za določni zaimsek za prvo osebo (množine ali celo ednine), v nekaterih jezikih celo za druge osebe. Najbolj sistematična je tovrstna raba *on* v francoščini. Primer, ki ga navajata Giacalone Ramat in Sansò (2007), je povzet po Grafström (1969: 273):

(4) *On a du pain pour nos vieux jours.*

(4a) 'We've got bread for our old days.'

(4b) 'Imamo kruha za stare dni.'

Poleg generične in specifične rabe se samostalnik *človek* lahko pojavi tudi v predikativni rabi (za veznim glagolom, npr. *biti*), a v tem primeru ne označuje entitete, temveč lastnost. Takšna raba je pripisovalna (samostalnik osebkju pripisuje neko lastnost) in ni referenčna (prim. tudi Quirk in sod. 1992: 273), saj se tak samostalnik ne nanaša niti na vrsto (generična raba), niti na posameznika (specifična raba). Spodnji primeri iz Bond in sod. (1995: 2) v angleščini ponazarjajo razlike med generično (5), specifično (6) in pripisovalno (7) rabo za samostalnik *mammoth* (*mamut*); k vsakemu primeru je za pojasnilo dodan slovenski prevod.

- (5) *Mammoths are extinct.*
 (5a) 'Mamuti so izumrli.'
 (6) *There's a mammoth in my garden!*
 (6a) 'Na mojem vrtu je mamut!
 (7) *That animal is a mammoth.*
 (7a) 'Ta žival je mamut.'

3 KORPUS IN METODA

3.1 Korpus

V analizi je zajet del korpusa *Spook*. Korpus *Spook* je večjezični korpus, ki obsega dva večja podkorpusa, in sicer vzporedni podkorpus izvirnih sodobnih literarnih besedil (romanov) in njihovih prevodov v slovenščino, ki ga sestavljajo štiri deli, angleško-slovenski, nemško-slovenski, francosko-slovenski in italijansko-slovenski, ter primerljivi podkorpus izvirnih slovenskih sodobnih literarnih besedil (romanov). Korpus *Spook* je nastal na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter na Odseku za tehnologije znanja IJS med 2009 in 2012 v okviru projekta *Slovensko prevodoslovje – viri in raziskave*. Vsi deli korpusa so oblikoskladenjsko označeni, vzporedni deli korpusa so stavčno poravnani.

V pričujoči analizi je bilo v prvi fazi analizirano gradivo iz dveh delov korpusa *Spook*. Prvi del obsegajo slovenski prevodi literarnih besedil, izvirno napisanih v angleškem jeziku (v nadaljevanju bom za ta del uporabila oznako *Sl prevodi*), drugi del pa primerljivi slovenski izvorniki, prav tako literarna besedila (v nadaljevanju bom za ta del uporabila oznako *Sl izvorniki*). Vsa prevedena besedila so v slovenščino prevedli prevajalci, ki so rojeni govorce slovenščine, vsa izvirna besedila so napisali avtorji, ki so prav tako rojeni govorce slovenščine. V tabeli 1 so predstavljeni podatki o obsegu izbranih delov korpusa.

Tabela 1: Podatki o obsegu izbranih delov korpusa

	Sl izvorniki	Sl prevodi
Okvirno število besed v korpusu	1.454.275	1.148.419

V drugi fazi analize je bil ob prevodih vključen tudi pripadajoči del angleških izvornikov, toda ker primerjava ni kvantitativna, podatkov o obsegu tega dela korpusa ne navajam posebej.

3.2 Metoda

V prvi fazi analize so bili s pomočjo korpusnega iskalnika identificirani vsi primeri izraza *človek* (v ednini) v sklopih *Sl prevodi* in *Sl izvirniki*. Vsi primeri so bili nato ročno pregledani in glede na pomen razvrščeni po funkcijah. V korpusu so bile identificirane štiri funkcije samostalnika *človek*, in sicer **specifična**, **pripisovalna**, **generična v smislu predstavnik človeške vrste** in **nedoločna generična**. Funkcije so opredeljene tako, kot so opisane v literaturi (prim. razdelek 2). Surovi kvantitativni rezultati so bili preračunani v obliko števila pojavitev na 10.000 besed, kar omogoča kvantitativno primerjavo različnih kategorij rabe.

V drugi fazi analize so bili s pomočjo poravnave prevodov in njihovih pripadajočih angleških izvornikov identificirani izvorni izrazi, ki so bili prevedeni z izrazom *človek*. Natančen pregled izvornih izrazov je dal dodaten vpogled v razloge za razlike med sklopoma *Sl izvirniki* in *Sl prevodi*.

4 REZULTATI

Kvantitativni rezultati korpusne analize so predstavljeni v razdelku 4.1, rezultati primerjave prevodov in pripadajočih angleških izvornikov po posameznih funkcijah pa v 4.2.

4.1 Pogostost rabe posameznih funkcij

V tabeli 2 so predstavljeni kvantitativni rezultati korpusne analize za oba sklopa besedil, *Sl izvirnike* in *Sl prevode*.

Tabela 2: Pogostost funkcij samostalnika *človek*

	Sl izvirniki		Sl prevodi	
	Absolutno število	/10.000 besed	Absolutno število	/10.000 besed
Nedoločna generična raba	311	2,1	189	1,6
Generični predstavnik človeške vrste	129	0,9	83	0,7
Pripisovalna raba	244	1,7	113	1,0
Specifična raba	123	0,8	110	1,0
Skupaj	807	5,5	495	4,3

Za vsak sklop besedil je v prvem stolpcu navedeno skupno število pojavitev in število pojavitev po posameznih rabah. V drugem stolpcu je za vsak sklop besedil preračunano povprečno število pojavitev na 10.000 besed v posameznih rabah, s čimer postanejo podatki primerljivi ne glede na razlike v dolžini med sklopoma besedil.

4.2 Primerjava prevodov in pripadajočih angleških izvornikov

V tabeli 3 je predstavljen pregled pripadajočih angleških izvornikov, ki so bili v slovenščino prevedeni s samostalnikom *človek*.

Tabela 3: Pregled pripadajočih angleških izvornikov po funkcijskih kategorijah

	Pogosto (10 primerov ali več)	Manj pogosto (manj kot 10 primerov)	Posamezni primeri (ne več kot en primer)
Nedol. gen. raba	0*, one, you, man	person, people, we, I, anyone	men, fellow, he, everyone
Gen. predstav. čl. v.	man/Man	person, human, human beings, people, Men, human being	anthropomorphic form, mortal, manmade, one
Pripisovalna	man, person, 0*	type, one	people, bloke, soul, mortal, someone, character
Specifična	man	someone, person, fellow, 0*, one	body, human being, men, human, he, guy

* V kategorijo, označeno z 0, so zajeti tisti primeri, za katere v izvornikih ni mogoče določiti konkretnega samostalnika oz. zaimka, ki bi bil izhodišče za prevod s *človek*, to pa so neosebne strukture, nominalizacije, neosebne glagolske oblike, trpniki ipd., pa tudi primeri, v katerih je bil v prevodu samostalnik *človek* dodan.

Pripadajoči angleški izvorniki so razvrščeni v tri skupine, ki so v tabeli predstavljene v obliki stolpcev. Za vsako rabo so v prvem stolpcu navedeni pogosti

pripadajoči angleški izvorniki, to so tisti izrazi, ki se pojavijo vsaj v desetih primerih. V drugem stolpcu so ločeno po rabah navedeni manj pogosto rabljeni pripadajoči izvorniki, ki se pojavljajo več kot enkrat, vendar manj kot desetkrat. V tretjem stolpcu so za vsako rabo posebej navedeni še tisti pripadajoči angleški izvorniki, ki se v posamezni rabi pojavijo le po enkrat. Vsak sklop primerov je razvrščen po pogostosti, pogostejši izrazi so navedeni pred manj pogostimi.

5 DISKUSIJA

Iz tabele 2 je razvidno, da se samostalnik *človek* v podkorpusu prevodov v celoti pojavlja nekoliko manj pogosto (4,3 primera na 10.000 besed) kot v podkorpusu izvornikov (5,5 primera na 10.000 besed). V prevodih je torej primerov samostalnika *človek* v celoti približno 20 % manj kot v izvornikih, kar ni zanemarljiva razlika. V nadaljevanju so podrobneje razčlenjeni rezultati za posamezne rabe samostalnika *človek*.

5.1 Nedoločna generična raba

Primerjava pogostosti posameznih funkcij pokaže, da je samostalnik *človek* v obeh podkorpusih najpogosteje rabljen v nedoločni generični rabi, torej v smislu *kdorkoli*. V podkorpusu izvornikov je takšna raba izrazito pogosta, saj se pojavljata 2,1 primera tovrstne rabe na 10.000 besed, kar je malo manj kot polovica vseh primerov, v podkorpusu prevodov pa je tovrstna raba nekoliko manj prevladujoča (1,6 primera na 10.000 besed), a prav tako predstavlja najpogostejšo funkcijo tega samostalnika. V prevodih je torej primerov samostalnika *človek* v nedoločni generični rabi približno za eno četrtnino manj kot v izvornikih. Za boljše razumevanje razlike v pogostosti med podkorpusoma je smiselno analizirati, v katerih primerih se kot prevod angleškega izvornika pojavi slovenski samostalnik *človek* v nedoločni generični rabi.

Primerjava prevodov in pripadajočih angleških izvornikov pokaže, da kategorija nedoločne generične rabe v prevodih pravzaprav izhaja iz dveh tipov angleških ustreznih, ki pa jih v prevodih ni več mogoče ločevati. Velika večina ustreznih (150 primerov oziroma 79 % vseh primerov nedoločne generične rabe) v celoti ustreza nedoločni generični rabi splošnega samostalnika *človek*, kakršno opredeljujeta Giacalone Ramat in Sansò (2007), torej v smislu *kdorkoli* (prim. razdelek 2). V korpusu *Spook* so najpogostejši pripadajoči angleški izvorniki kategorija, označena z 0, generični *you* ali generični *one*. Ker predstavlja kategorija, označena z 0, heterogeno

skupino oblik, v rabi katerih se slovenščina in angleščina močno razlikujeta (načeloma pa velja, da so vsaj nekatere med njimi, npr. neosebne glagolske oblike, v slovenščini rabljene manj pogosto, prim. npr. Pisanski Peterlin 2007: 259), zagotovo ni presenetljivo, da se te oblike pogosto prevajajo z osebnimi konstrukcijami s *človek* v nedoločni generični rabi. Oba preostala pogosta izvirnika, generični *you* in *one*, sta pričakovana (prim. npr. van der Auwera 2012); *you* je seveda bolj pogovoren in manj formalen, *one* pa izrazito formalen in v literaturi pogosto naveden kot angleška ustreznica generičnemu samostalniku tipa *man* (*človek*) v drugih jezikih (prim. npr. Altenberg 2005). Tudi za kombinacijo slovenščina-angleščina Kocijančič Pokorn⁵ (1997: 13) na podlagi kontrastivne analize pokaže, da sta za izražanje generične osebe najpogostejši prevodni ustreznici angleški zaimek *one* in slovenski generični *človek*. S primerjavo angleškega izvirnika s slovenskim prevodom identificira generično rabo samostalnika *človek* kot najpogostejši slovenski prevod za angleški generični *one* (kot možni prevodni ustreznici v gradivu identificira še neosebno obliko *se* ter generično drugo osebo ednine, *ti*). Tudi obratna primerjava slovenskega izvirnika in angleškega prevoda pokaže tesno povezavo med *one* in *človek*: v prevodu v angleščino je zaimek *one* edina prevodna ustreznica za generični *človek*.

Spodnji primeri (8–10) ilustrirajo to vrsto rabe samostalnika *človek* v podkorpusu prevodov (korpus *Spook*), ob vsakem primeru je dodan še pripadajoči izvornik.

(8) *Naravno je, da **človek** čuti nekaj radovednosti glede teh reči... čarovnike določenega kalibra ta plat magije od nekdanj privlači...*

(8a) *It is natural **to feel** some curiosity about these things... Wizards of a certain caliber have always been drawn to that aspect of magic...*

(9) *In ne pozabi na čelado: **človek** nikoli ne ve.*

(9a) *And wear your fuzz plates; **you** never know.*

(10) *Seveda ni nobenega zagotovila o bona fides in v bistvu se mora **človek** zanašati na instinkt; vendar pa ima podjetje malo težav.*

(10a) *There was no guarantee of bona fides, of course, and basically **one** had to rely on gut-reaction; but the firm experienced very few problems, really.*

V 39 primerih (to je 21 % vseh primerov nedoločne generične rabe) je pripadajoča ustreznica slovenskemu nedoločnemu generičnemu samostalniku *človek* angleški samostalnik *man* (ali *person* oz. *fellow*), ki se v pravi nedoločni generični rabi sicer v angleščini ne pojavlja. Pri nekaterih od teh primerov je mogoče zaznati premik v prevodu: ne v smislu napake, temveč v smislu drugačnega poudarka (primer 11).

(11) *In če **človek** začne razmišljati o tistem delčku svojih možganov, ki gleda homunkulusa na zaslonu, se na zaslonu pojavi ta del možganov, zaslon pa začne opazovati spet kak drug delček možganov.*

⁵ Omenjena raziskava se sicer osredotoča na angleški izraz *one* in se s problematiko generičnih samostalnikov tipa *man* (*človek*) ne ukvarja.

(11a) *And when the **person** thinks about this part of the brain (the bit that is watching the homunculus on the screen) they put this bit of the brain on the screen and there is another bit of the brain watching the screen.*

V primeru (11) je slovenski prevod mogoče razumeti generično: če **človek** začne razmišljati v smislu *če začneš* ali *začnemo razmišljati*, torej *če kdorkoli začne razmišljati*, angleški izvornik pa ni generičen, saj je govora o specifični (vendar hipotetični) osebi (prim. t.i. psevdogenerično rabo samostalnika *man*, kot jo opiše Fuertes-Olivera 2007: 226). V takšnih primerih se rabi zelo približata. V drugih primerih angleški *man*, ki sicer sam po sebi ne izraža generičnega pomena, takšen pomen pridobi, ker je rabljen v stavku, ki izraža generičnost (primer 12), ali z zaimkom, ki nakazuje generičnost (v smislu *kdorkoli*, kot v primeru 13).

(12) *Kadar je mraz, **človek** vidi svojo sapo, kadar je vroče, je pa ne.*

(12a) *On cold days **a man** can see his breath, on a hot day he can't.*

(13) *Bilo je jasno: kar se je njega tikalo, **človek**, ki lahko pogleda Harryja in reče »imenitno«, pač ne sodi v njegovo družbo.*

(13a) *It was clear that as far as he was concerned, **any man** who could look at Harry and say "excellent" was a man with whom he could never see eye to eye.*

Tako slovenščina kot angleščina imata bogat nabor sredstev za izražanje generičnosti, vendar pa se ta dva nabora med seboj močno razlikujeta. Toporišič (2000: 503) govori o »splošnih vršilcih dejanja«, med katere uvršča tretjo osebo množine, zaimski *človek* v funkciji osebka (pri čemer kot vzporedne navaja nemški *man*, angleški *one* in francoski *on*), splošnoosebni *se*, trpnik, prvo osebo množine, drugo osebo ednine itd. Za angleščino Johansson (2007: 175) izpostavlja v prvi vrsti trpnik, osebne zaimke (*we, you, they*) in generični zaimek *one*. Za pričujočo primerjavo je zlasti pomembno dejstvo, da angleščina nima generičnega samostalnika tipa *man* (*človek*) v nedoločni rabi, ki bi bil najbolj očitna ustreznica slovenskemu nedoločnemu generičnemu samostalniku *človek*. Zaimek *one*, ki je, kot je bilo omenjeno zgoraj, najbližja angleška ustreznica generičnemu samostalniku tipa *man* (*človek*) v drugih jezikih, pa je v nasprotju s slovenskim generičnim samostalnikom *človek* mnogo bolj formalen in zato v svoji rabi bolj omejen. Glede na povedano je bolj omejena raba samostalnika *človek* v nedoločni generični funkciji v prevodih v primerjavi z izvorniki pravzaprav pričakovana, in je v skladu s *hipotezo unikatnih elementov* (*Unique Items Hypothesis*), ki jo je postavila Sonja Tirkkonen-Condit (2004). Ta predpostavlja, da se tista sredstva, ki so lastna le ciljnemu jeziku, ne pa tudi izvornemu jeziku, v prevodih pojavljajo precej manj pogosto kot v izvornikih, napisanih v istem jeziku. Laviosa (2008: 125) meni, da je mogoče to hipotezo uvrstiti v okvir interference, kot Touryjeve zakonitosti prevajanja.

5.2 Pripisovalna raba

Druga najpogostejša funkcija samostalnika *človek* je v obeh podkorpusih pripisovalna, a razlika v pogostosti rabe je med podkorpusoma precejšnja. V slovenskih izvirnikih je tovrstna raba mnogo pogostejša (na 10.000 besed se pojavi okrog 1,7 primera takšne rabe) kot v prevedenih besedilih (približno en primer na 10.000 besed); to pomeni, da je v prevodih primerov samostalnika *človek* v pripisovalni funkciji 40 % manj kot v primerljivih izvirnikih.

Primerjava prevodov in pripadajočih angleških izvirnikov pokaže, da je najpogostejše izhodišče za prevod s samostalnikom *človek* v pripisovalni rabi samostalnik *man* (npr. kot v primeru 14, ki je naveden spodaj), na drugem mestu je samostalnik *person*, razmeroma pogost je tudi tovrsten prevod kategorije, označene z 0. Redko, a več kot enkrat, se v izvirniku pojavita še *type* in *one*, v korpusu pa se pojavi tudi nekaj posameznih angleških izhodišč za takšen prevod.

(14) *Kdo bi vedel? Jih je že tako ali drugače razjezil. Dober človek je bil, ta Florean.*

(14a) *Who knows? He must've upset them somehow. He was a good man, Florean.*

Zdi se, da prav na podlagi angleških izvirnikov morda lahko sklepamo o razlogih za razmeroma veliko razliko med slovenskimi izvirniki in prevodi. Dejstvo, da so razmeroma pogosti prevodi, v katerih se v slovenščini pojavi *človek* v pripisovalni rabi, v angleščini pa je namesto tega rabljena neka drugačna struktura ali pa ustreznic sploh ni, priča o tem, da so prevajalci samostalnik *človek* v pripisovalni rabi v prevodih dodajali. To nakazuje, da je morda v slovenščini na splošno pripisovalna raba samostalnika *človek* pogostejša, v angleščini pa se enako razmerje lahko izraža še z drugimi sredstvi (primer 17), ali pa se samostalnik *človek* enostavno niti ne izrazi (primera 15 in 16). Kljub dodajanju samostalnika *človek* v pripisovalni rabi v prevodih je tovrstne funkcije v prevedenih besedilih morda manj prav zato, ker se s tem odraža interferenca iz angleščine.

(15) *Sploh pa so ljudje dobesedno stali v vrsti, da bi mi izdali razne packarije iz njegovega življenja. Niso vsi tako prepričani, da je bil prekrasen človek, veš – stopil je na kar nekaj pomembnih prstov.*

(15a) *People were queuing to dish the dirt on Dumbledore anyway. Not everyone thought he was so wonderful, you know – he trod on an awful lot of important toes.*

(16) *David je imel rad tega moža, Fredericka Burkeja, ki je bil prijazen, čeprav zadržan človek, kakor je bila tudi Davidova mati prijazna in zadržana.*

(16a) *David liked this man, Frederick Burke, who was kind, if remote, like his mother, who was kind and remote.*

(17) *McHudurra resda ni bila **človek**, ki bi znal prislubniti; Dumbledore, though in many ways more intimidating, still seemed less likely to scorn a theory, however wild.*

(17a) *Professor McGonagall did not invite confidences; in čeprav je Dumbledore v mnogih ozirih zbujal več strahospoštovanja, bi bilo pri njem manj verjetno, da bi se posmihal še tako divji teoriji.*

5.3 Generična raba v smislu predstavnika človeške vrste

V podkorpusu slovenskih izvornikov je tretja najpogostejša funkcija samostalnika *človek* generična raba tega samostalnika v smislu predstavnika človeške vrste. Tovrstna raba je v tem podkorpusu manj pogosta in obsega nekaj manj kot en primer (0,9) na 10.000 besed. V podkorpusu prevodov je takšna funkcija še redkejša (0,7 primera na 10.000 besed), pravzaprav je v tem podkorpusu to najredkejša funkcija samostalnika *človek*. V prevodih je tako primerov samostalnika *človek* v smislu predstavnika človeške vrste okrog 20 % manj kot v izvornikih.

Primerjava prevodov in pripadajočih angleških izvornikov pokaže, da je daleč najpogostejši pripadajoči izvornik samostalnika *človek* v smislu predstavnika človeške vrste angleški izraz *man* (občasno zapisano tudi z veliko začetnico, *Man*), kot npr. v primeru (18). Razmeroma redki so primeri, ko so s *človek* prevedeni izrazi *person*, *human*, *human beings*, *people* in *Men* (zapisano z veliko začetnico), vsak od njih se pojavi manj kot desetkrat (kot npr. primer (19)), ob njih se pojavlja še peščica izrazov, ki se najdejo le po enkrat.

(18) *Sveto pismo je napisal **človek**, draga moja, ne Bog.*

(18a) *The Bible is a product of **man**, my dear. Not of God.*

(19) *Je sveti gral **človek**?*

(19a) *The Holy Grail is **a person**?*

Dejstvo, da je prav ta funkcija samostalnika *človek* v prevodih najredkejša, je zanimivo. Gotovo ga ni mogoče pripisati izboru romanov v posameznem podkorpusu, saj podkorpus prevodov vsebuje fantazijski roman J. R. R. Tolkiena, ki se v podrobnosti ukvarja z vprašanjem človeške vrste v primerjavi z drugimi imaginarnimi bitji, kot so vilini in orki, mladinski fantazijski roman J. K. Rowling, ki prav tako pogosto primerja človeško vrsto s fantastičnimi bitji, ter uspešnico Dana Browna, ki se ukvarja z vprašanjem človeka in Boga, in bi že na podlagi tega dejstva pričakovali, da bo tovrstna raba v podkorpusu prevodov bogato zastopana.

Prav tako razmeroma redke tovrstne rabe v prevodih ni mogoče neposredno pripisovati leksikogramatikalnim razlikam med angleščino in slovenščino, saj generični *man* v smislu predstavnika človeške vrste v angleščini seveda obstaja. Vendar pa drži, da je v sodobni angleščini takšna raba samostalnika *man* nekoliko zaznamovana, medtem ko to za slovenski samostalnik *človek* ne velja, razlika je torej pragmatična. Ker v angleščini samostalnik *man* lahko pomeni tako *človek* kot *moški*, sodobni slogovni priročniki v izogib seksizmu pogosto priporočajo nadomeščanje izraza *man* s kakšnim drugim nevtralnijšim izrazom (npr. *human*, *human being*, ali z množinsko obliko, *people*, ali z drugo parafrazo), prim. npr. (20) spodaj. Posledično je raba *man* v smislu predstavnika človeške vrste v sodobnih angleških besedilih vse redkejša, kar so že pokazali rezultati različnih študij, ki so zaznale močno upadanje pogostosti rabe androcentričnih generikov (Fuertes-Olivera 2007: 222).

(20) *Ko se **človek** okuži s tem virusom, samo sedi v naslanjaču in se sploh ne more premakniti, nič ne pije in ne je, zato kmalu umre.*

(20a) *And when **people** get the virus they just sit on the sofa and do nothing and they don't eat or drink and so they die.*

Takšnega upada v rabi samostalnika *človek* v smislu predstavnika človeške vrste v slovenščini seveda ni. Vendar pa prav trend v angleščini pomeni, da se tudi v prevodih večkrat pojavi kakšna druga oblika, ne *človek*, pod vplivom angleškega izvirnika. To je npr. razvidno iz primera (21), v katerem se kot prevedek za *human beings* pojavita izraza *človek* in *ljudje*.

(21) *Ljudje, ki verjamejo v boga, mislijo, da je bog ustvaril **človeka**, ker mislijo, da je **človek** najpopolnejše živo bitje, ampak tudi **človek** je samo živalska vrsta in se bo razvil v drugo živalsko vrsto, ki bo pametnejša od **človeka** in bo **ljudi** zaprla v živalske vrtove, kot smo mi zaprli v živalske vrtove šimpanze in gorile.*

(21a) *And people who believe in God think God has put **human beings** on the earth because they think **human beings** are the best animal, but **human beings** are just an animal and they will evolve into another animal, and that animal will be cleverer and it will put **human beings** into a zoo, like we put chimpanzees and gorillas into a zoo.*

5.4 Specifična raba

Najredkejša funkcija samostalnika *človek* v podkorpusu slovenskih izvirkov je specifična funkcija, v tej funkciji se samostalnik *človek* pojavi v 0,8 primera na 10.000 besed. V podkorpusu prevodov je ista funkcija zastopana nekoliko pogosteje (približno en primer na 10.000 besed), kar je enako pogosto, kot se v tem

korpusu pojavlja pripisovalna raba, in pogostejše od generične rabe tega samostalnika v smislu predstavnika človeške vrste. V prevodih se torej samostalnik *človek* v specifični rabi v povprečju pojavlja za četrtno pogosteje kot v izvirnikih.

Primerjava prevodov in pripadajočih angleških izvirkov pokaže, da je najpogostejše izhodišče, ki se prevede v *človek* v specifični rabi, izraz *man*. V manj kot desetih primerih se pojavijo še *someone* (nedoločna specifična raba), *person* in *fellow*, ostali izvirkniki se pojavijo po enkrat. Primer (22) ilustrira prevod specifičnega *man* v slovenščino s *človek*:

(22) *Ta človek je bil okrutno prebičan!*

(22a) *This man has been mercilessly whipped!*

Razlog za opaženo razhajanje med podkorpusoma ni povsem očiten. Znova bi utegnili prihajati do sprememb zaradi dvojnega pomena angleškega *man* (*človek* in *moški*). Prevajalci se morda v specifičnem pomenu večkrat odločijo za samostalnik s širšim pomenom, *človek*, tudi v primerih, ko bi bil v slovenščini lahko uporabljen (in morda tudi pogostejša izbira) *moški*. Tovrsten primer je (23):

(23) *In res, za Percyjevimi koraki je pošepaval tisti človek, ki ga je Harry videval v Preroških novicah, in grivo sivečih las in črni plašč mu je pikljal sneg.*

(23a) *And sure enough, the man Harry had seen in the Daily Prophet was following along in Percy's wake, limping slightly, his mane of graying hair and his black cloak flecked with snow.*

V nekaterih primerih je interferenca iz angleščine še bolj očitna. Raba samostalnika *človek*, kakršna se pojavi v primeru (24), je v slovenščini seveda možna, a izrazito redkejša kot v angleščini.

(24) *Brani pred čim, človek?*

(24a) *Defend himself against what, man?*

6 SKLEP

Namen pričujočega prispevka je bil s pomočjo korpusne analize ugotoviti, ali je samostalnik *človek* v literarnih besedilih, ki so v slovenščino prevedena iz angleščine, pod vplivom interference rabljen drugače kot v primerljivih literarnih besedilih, ki so bila izvorno napisana v slovenščini. Razčlemba rezultatov korpusne analize je takšne razlike v resnici identificirala, in sicer tako v smislu splošne pogostosti (v prevodih je samostalnik *človek* rabljen redkeje kot v slovenskih izvirknikih) kot tudi v pogostosti rabe posameznih funkcij (v prevodih je samostalnik *človek* v vseh funkcijah razen v specifični rabljen redkeje kot v primerljivih izvirknikih). Ob tem se pojavlja vprašanje o razlogih za takšna odstopanja: na podlagi primerjave

prevodov s pripadajočimi angleškimi izvirniki je bilo mogoče sklepati o nekaterih možnih vzrokih, ki so pogosto izvirali v interferenci, v nekaterih primerih je bilo mogoče ta sklepanja dopolniti tudi z drugimi podatki, pridobljenimi iz literature.

Pričujoča študija predstavlja nujen prvi korak k natančnejšemu razumevanju rabe samostalnika *človek* v izvirni in prevedeni slovenščini, saj prinaša razmero-ma natančen popis posameznih rab tega samostalnika v slovenščini, na podlagi katerega bo mogoče primerjavo še nadgraditi. Treba je namreč upoštevati, da v analizi zaradi obsega »ročnega« razvrščanja po kategorijah ni bilo mogoče izkoristiti celotnega potenciala korpusa *Spook*, primerjava je zato obsegala le prevode iz angleščine. Za pridobitev bolj tehtnih podatkov o rabi samostalnika *človek* v prevedenih besedilih je logičen nadaljnji korak primerjava prevodov iz različnih jezikov. Prav takšna primerjava bo namreč omogočila pridobivanje dodatnih podatkov o razlogih za razlike v rabi in boljši vpogled v to, v kolikšni meri je mogoče zaznane razlike pripisovati interferenci. S primerjavo prevodov iz različnih jezikov bi bilo namreč vsaj teoretično mogoče zaznati tudi primere, v katerih se pojavljajo podobna odstopanja od primerljivih izvirkov, ki očitno niso vezana na izvirni jezik in niso povezana z interferenco.

Literatura

- Altenberg, Bengt, 2005: The generic person in English and Swedish. A contrastive study of *one* and *man*. *Languages in Contrast* 5(1). 93–120.
- Bond, Francis, Kentara Ogura in Tsukasa Kawaoka, 1995: Noun phrase reference in Japanese-to-English machine translation. *Proceedings of the Sixth International Conference on Theoretical and Methodological Issues in Machine Translation (TMI '95)*. 1–14. <http://xxx.lanl.gov/abs/cmp-lg/9601008> (Dostop 22. 4. 2012.)
- Giacalone Ramat, Anna, in Andrea Sansò, 2007: The spread and decline of indefinite man -constructions in European languages: An areal perspective. Paolo Ramat in Elisa Roma (ur.) *Europe and the Mediterranean as Linguistic Areas: Convergencies from a historical and typological perspective*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 95–131.
- Grafström, Åke, 1969: On remplaçant nous en français. *Revue de Linguistique Romane* 33. 270–298.
- Fuertes-Olivera, Pedro A., 2007: A corpus-based view of lexical gender in written Business English. *English for Specific Purposes* 26(2). 219–234.
- Johansson, Stig, 2007: *Seeing through multilingual corpora: On the use of corpora in contrastive studies*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kocijančič Pokorn, Nike, 1997: A Slovene-English contrastive analysis of *one*. *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* 1. 5–23.

- Laviosa, Sara, 2008: Description in the translation classroom. Anthony Pym, Miriam Shlesinger in Daniel Simeoni (ur.) *Beyond Descriptive Translation Studies*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 119–132.
- Lehmann, Christian, 2002: *Thoughts on grammaticalization*. Druga izdaja. Erfurt: Seminar für Sprachwissenschaft der Universität (ASSidUE, 9).
- Mauranen, Anna, 2000: Strange strings in translated language. A study on corpora. Maeve Olohan (ur.) *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies 1: Textual and Cognitive Aspects*. Manchester, UK in Northampton, MA: St Jerome. 119–142.
- Mauranen, Anna, 2007: Universal tendencies in translation. Gunilla Anderman in Margaret Rogers (ur.) *Incorporating Corpora: The Linguist and the Translator*. Multilingual Matters Ltd. : Clevedon. 32–48.
- Olohan, Maeve, in Mona Baker, 2000: Reporting *that* in translated English: Evidence for subconscious processes of explicitation? *Across Languages and Cultures* 1(2). 141–158.
- Pisanski Peterlin, Agnes, 2007: Grammatical forms of text-organising metatext: A Slovene-English contrastive analysis. *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* 6. 251–265.
- Pym, Anthony, 2008: On Toury's laws of how translators translate. Anthony Pym, Miriam Shlesinger in Daniel Simeoni, (ur.) *Beyond Descriptive Translation Studies*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 311–328.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, in Jan Svartvik, 1992: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Deseti ponatis. (1. izdaja 1985.) London in New York: Longman.
- Ragnarsdóttir, Hrafnhildur, in Sven Strömqvist, 2005: The development of generic *maður/man* for the construction of discourse stance in Icelandic and Swedish. *Journal of Pragmatics* 37(2). 143–155.
- Tirkkonen-Condit, Sonja, 2004: Unique items – over- or under-represented in translated language? Anna Mauranen and Pekka Kujamäki (ur.) *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 177–184.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. (1. izdaja 1976.) Maribor: Obzorja.
- Toury, Gideon, 1995: *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- van der Auwera, Johan, 2012: From contrastive linguistics to linguistic typology. *Languages in Contrast*. 12 (1). 69–86.
- Viberg, Åke, 2010: Swedish Impersonal Constructions from a Crosslinguistic Perspective: An Exploratory Corpus-based Study. *Orientalia Suecana* 59. 122–158.